

sındaki ilişkilerle belirlenir. İbnü'l-Arabî, Tanrı anlayışını iki gruba karşı geliştirmiştir. Birincisi onun Muattıla diye isimlendirdiği, deist anlayışa işaret eden Tanrı anlayışıdır. İbnü'l-Arabî'nin en önemli eleştirileri bu akıma yöneliktir. İkincisi kaynağı hayal gücü olan pagan inançlardır. Akıl Tanrı hakkında tenzihiçi iken hayal gücü teşbihçidir. Biri tenzihiçi bir anlayış geliştirip Tanrı-âlem iribatını ortadan kaldırırken diğeri Tanrı'yı her şeye benzettir. Vahdet-i vücûd ise vahyin her iki gücü sınırlamasıyla ortaya çıkan bir Tanrı tasavvurudur. Bu tasavvur tenzihle teşbih arasında bir Tanrı anlayışı demektir. Şu halde vahdet-i vücûd bir yandan tenzihiçiliğe karşı teşbihi savunurken öte yandan teşbihçiliğe karşı tenzihi savunur. Buna göre vahdet-i vücûdun ulaştığı Tanrı anlayışı her durumda, "O'dur ve O değildir" şeklinde ifade edilen paradoksal bir anlayıştır. Panteizm ile vahdet-i vücûd arasındaki en önemli ikinci fark bu hükümle ortaya çıkar. Vahdet-i vücûda dair zengin bir literatür oluşmuştur. İbnü'l-Arabî ve takipçileri tarafından yazılan pek çok risâle ve kitap bu kapsamda değerlendirilebilir. Öte yandan *Fuşûşü'l-hikem* şerhlerinin mukaddimeleri ağırlıklı biçimde vahdet-i vücûdu açıklamayı hedefler. İbnü'l-Arabî sonrasında nazarî tasavvuf vahdet-i vücûd ana düşüncesi ekseninde teşekkül etmiştir denilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 431; VI, 256; İbn Sînâ, *Kütübü's-Şifâ: Metafizik* (trc. Ekrem Demirli – Ömer Türker), İstanbul 2004, I, 12; İbnü'l-Arabî, *Fusûsü'l-hikem* (trc. ve şerh Ekrem Demirli), İstanbul 2006, s. 76, 92, 134; a.m.f., *Fütühât-ı Mekkiyye* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2006-2008, I, II, III, V, tür.yer.; Sadreddin Konevî, *Tasavvuf Metafizigi: Mißtâhu gaybi'l-cem ve'l-vücûd* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2002, s. 9, 21, 22-23; a.m.f., *Sadreddin Konevî ve Nasireddin Tûsi Arasında Yazışmalar: el-Mürâselât* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2002, s. 20 vd., 71; a.m.f., *Vahdet-i Vücûd ve Esasları* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2002; Müeyyedüddin el-Cendî, *Vuslat Yolu* (trc. Hayreddin Yılmaz), İstanbul 1996; Abdürrezzâk el-Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2005, s. 577; Abdülkerim el-Cilî, *Varlık Mertebeleri* (trc. Abdülaziz Mecdi Tolun, haz. Ahmet Faruk Güney), İstanbul 2006; Molla Fenârî, *Mişbâhu'l-üns* (nşr. Muhammed Hâcevî), Tahran 1374 hş., I, 150; Abdurrahman-ı Câmî, *ed-Dürretü'l-fâhire* (nşr. N. L. Heer – A. Müsevî Bihbehânî), Tahran 1980, s. 11; Lâmiî, *Nefhât Tercümesi*, s. 537-545; Ali el-Kârî, *İbtâü'l-kavl bi-vahdeti'l-vücûd* (nşr. Ahmed b. İbrâhim), Dimyat 2006, s. 36, 41; Abdülganî b. İsmâil en-Nablusî, *Gerçek Varlık: Vahdet-i Vücûd'un Müdafası* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2003, s. 22; a.m.f., *Ariflerin Tevhidi* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2003, s. 98 vd.; Gelenbevî, *Risâle fi Vah-*

deti'l-vücûd (nşr. Rifat Okudan), Isparta 2007, s. 109; Ömer Ferit Kam, *Vahdet-i Vücûd*, İstanbul 1331; Hüsameddin Erdem, *Bir Tanrı-Âlem Münasebeti Olarak Panteizm ve Vahdet-i Vücûd*, Ankara 1990; Mahmûd Mahmûd el-Gurâb, *er-Red 'alâ İbn Teymiyye min kelâmi's-şeyhi'l-ekber Muhyiddin İbni'l-Arabî*, Dimaşk 1413/1993; Muhammed İhsan Oğuz, *İslam Tasavvufunda Vahdet-i Vücûd*, İstanbul 1995; T. Izutsu, *İslâm'da Varlık Düşüncesi* (trc. İbrahim Kalın), İstanbul 1995, s. 59-85; Ebû'l-Alâ Affî, *Tasavvuf: İslâm'da Manevî Hayat* (trc. Ekrem Demirli – Abdullah Kartal), İstanbul 1996; a.m.f., *İslâm Düşüncesi Üzerine Makaleler* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2000, s. 260 vd.; Ahmed Avni Konuk, *Fusûsü'l-hikem Tercüme ve Şerhi* (haz. Mustafa Tahralı – Selçuk Eraydın), İstanbul 1999, I, 5; Mustafa Tahralı, "Fusûsü'l-Hikem Şerhi ve Vahdet-i Vücûd ile Alakalı Bazı Meseler", a.e. içinde, I, 31, 47; Mahmud Erol Kılıç, *Şeyh-i Ekber*, İstanbul 2009, s. 202, 250; Abdülbâis et-Tercümân, *Nazariyyetü vahdeti'l-vücûd beyne İbn 'Arabî ve'l-Cilî*, Beyrut 1422/2002; Süad el-Hakîm, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2005, s. 361, 641-650; Ekrem Demirli, *Sadreddin Konevî'de Bilgi ve Varlık*, İstanbul 2005, s. 257-271; a.m.f., *İslam Metafizisinde Tanrı ve İnsan: İbnü'l-Arabî ve Vahdet-i Vücûd Geleneği*, İstanbul 2009, s. 169-235; a.m.f., *Fususu'l-Hikem Şerhi*, İstanbul 2006; Nâci Hüseyin Cevde, *et-Taşavvuf 'inde felâsifeti'l-Mağrib: İbn Haldûn enmüzece*, Beyrut 1427/2006; Rifat Okudan, *Gelenbevî ve Vahdet-i Vücûd*, Isparta 2006; Muhammed b. Tayyib, *Vahdetü'l-vücûd fi't-tasavvufi'l-İslâmî*, Beyrut 2008.

▲ EKREM DEMİRLİ

VAHDETNÂME

(وحدتنامه)

Abdürrahim Karahisârî'nin
(ö. 888/1483'ten sonra)
tasavvufi-ahlâkî mesnevisi.

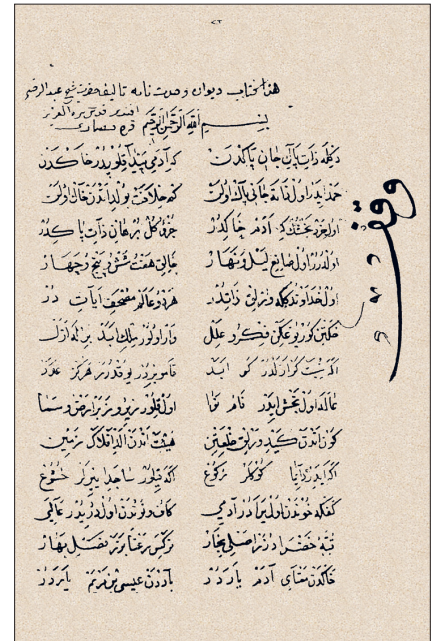
Abdürrahim Karahisârî nasihatnâme türündeki eserinin yazılış sebebini anlatırken bir gece çeşitli düşüncelere dalarak yıldızları seyrederken gönlünün ferahladığını, mânevî âlemde güzel insanların ruhlarına sorular sorduğunu, onların da kendisine hal diliyle cevap verdiklerini belirtir ve kalbine doğan incileri kaydederek eseri yazmaya başladığını, yazılmasında şeyhi Akşemseddin'in sohbetlerinin etkisinin bulunduğunu ifade eder. Ayrıca, "Bunda yazdığım nesâyiî ekserî / Hak kelâmıdır değıldir serserî" beytiyle (beyit nr. 4091) sözlerinin asıl kaynağının Kur'an olduğunu söyler.

Remel bahrinde "fâilâtün fâilâtün fâilâtün" vezniyle ve oldukça sade bir dille kaleme alınan eser 4267 beyittir ve 110 konu başlığı içerir. XV. yüzyılda telif edilen mesnevilerin konu başlıkları genellikle Farsça iken *Vahdetnâme*'de Arapça'dır. Müel-

lif, Şâban 865'te (Mayıs-Haziran 1461) tamamladığı eserini Vezirîâzam Mahmud Paşa'ya ithaf etmiştir. Tevhid, münâcât, na't ve dört halifenin methine dair şiirlerin ardından telif sebebini açıklayan müellif dört halifenin methi kısmında Hz. Peygamber'in amcaları Hamza ve Abbas'tan da söz eder; Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Muhammed b. Hasan, Şâfî, Mâlik, Züfer gibi imamların övgüsüne yer verir. Eserin bir kısmının ilham bir kısmının tercüme yoluyla yazıldığı belirtilse de Ferîdüddin Attâr'ın *Manîku't-tayr*'ı dışında kaynak zikredilmemiştir.

Vahdetnâme'de ele alınan başlıca konular şunlardır: Tevhidin mertebeleri; âlemin, Âdem'in ve insanın yaratılış hakikati, sıfatı ve zâtı; cevher ve araz, uzlet, halvet, arkadaşlık, sır saklama, dünyanın hali, ma'rifet-i nefis, akıllı ve kâmil mümin, çalışma ve tembellik, gönül, melâmet, aşk, tarikat arkadaşlığı, çile, zamanın kötü halleri, Hallâc-ı Mansûr, nefis, ihlâs ve irfan, ilmin önemi, sâlikin seyri, vuslatının keyfiyeti; aşk, ma'rifet, istiğnâ, tevhid, yokluk gibi vadiler; kanaat, şeriat ve tarikat; susma, misafire ikram, edepli olma, alçak gönüllülük, namahreme el uzatmama, adaletli olma, tövbe ve az yemek gibi güzel hasletler; oruç, zekât, namaz, hac gibi iba-

Vahdetnâme'nin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Mihrîşah Sul-tan, nr. 281)



VAHDETNÂME

detler; buğz / haset, ucb / hodbinlik, buhl gibi kötü huylar. Konular işlenirken sık sık âyet ve hadislerle yer verilir. Tasavvuf edebiyatında seyrüsülûk mertebeleri birer vadi olarak adlandırılmış, bunların sayısı yedi olarak gösterilmiştir. *Vahdetnâme*'de tasavvufî mertebeler "Allah'a ulaşmanın keyfiyeti ve menzillerin katedilmesi" başlığıyla doğruyu talep, aşk, mârifet, istiğnâ, tevhid, hayret ve fakr / ginâ adlarıyla yedi vadiye ele alınmış, "Vadilerin tertibi ve bitirilişi" başlığı altında hakikate ulaşmanın gerekliliği vurgulanmıştır. Bu terip müellifin *Manîku't-tayr*'in etkisinde kaldığını açıkça göstermektedir. Bazı çalışmalarda Aşık Paşa'nın *Garibnâme*'sinden de etkilendiği ileri sürülmüştür.

Zaman zaman Lût, Dâvûd, İbrâhim, İsmâil, Ya'küb, Yûsuf, Süleyman, Şît, Yûnus, İsâ gibi peygamberlere; Bilâl-i Habeşî, Şeyh Lokmân, Ca'fer es-Sâdık, Ebû Saîd, Bâyezîd-i Bistâmî, Hallâc-ı Mansûr, Şiblî, Akşemseddin gibi din ve tasavvuf büyüklerine; klasik edebiyatın şahıs kadroları arasında yer alan Firavun, Aristo, İskender, Keyhusrev, Rüstem, Siyavuş, Keykubad, Feridun, Behram, Sultan Mahmud, Leylâ, Mecnûn gibi tarihî ve efsanevî şahsiyetlere de yer verilen eserin asıl amacı insanları ilâhî aşka yöneltmektir. Özellikle Hallâc-ı Mansûr'un idamının uzun uzun anlatılması esere farklı bir hüviyet kazandırmıştır. Şair ilâhî varlığı ve vahdeti anlatırken kozmik unsurlardan, hayvanlardan ve bitkilerden de yararlanır.

Samimi, canlı ve devrine göre gelişmiş bir anlatımın yer aldığı eserin diline Eski Anadolu Türkçesi özellikleri hâkimdir. Ancak kelimelerin sadece beşte biri Türkçe'dir. Atasözlerine ve özellikle deyimlere sıkça yer verilmiştir. Dinî ve tasavvufî terimlerin Arapça asılları tercih edilmiş, yer yer Farsça karşılıkları da kullanılmıştır. Bu dönemin metinlerinde sıkça geçen Tanrı kelimesine eserde hiç yer verilmemesi dikkat çekicidir. Çoğunlukla zengin ve tam kafiye kullanılmış, ses tekrarlarına ve rediflere de yer verilmiştir. Eserin hâtîme kısmında müellif dua ve münâcâttan sonra vasiyet ve kitabın yazılış tarihiyle ilgili bilgilere yer verir. Mesnevinin sonunda müellif, "Düşmedi bu resme bir Türkî kitâb / Hak budur vallâhü a'lem bi's-savâb" beytiyle eseri Türkçe yazdığı için övünür.

Vahdetnâme'nin Türkiye'de ve Türkiye dışında bir kısmı eksik yirmiyi aşkın nüshası mevcuttur. En önemli nüshaları İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 808), Süleymaniye (Düğümlü Baba, nr. 384; Yazma Bağışlar, nr. 834; Mihrişah Sultan, nr. 281),

Yapı ve Kredi Bankası Sermet Çifter Araştırma (nr. 142, 206) kütüphaneleriyle Millî Kütüphane (Yz. A, nr. 2592), Berlin Königlich-Bibliothek (Türkische Handschriften, nr. 375, 376) ve Viyana Kaiserlichen und Königlischen Hofbibliothek'te (nr. N. F. 370) kayıtlıdır (ayrıca bk. Keskin, s. 46-51). Eserin Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde (nr. 4086) *Işknâme* adını taşıyan, eski tarihli çok eksik bir nüshası vardır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde aynı adla, bazı kaynaklarda yanlışlıkla Abdürrahîm-i Rûmî'ye (ö. 850/1446 [?]) nisbet edilen başka eksik bir nüshası daha bulunmaktadır (TY, nr. 1359). Türk edebiyatında Karahisârî'nin *Vahdetnâme*'siyle ortak özellikler gösteren başka eserler de vardır. Bunlardan en önemlileri Olanlar Şeyhi İbrâhim Efendi (*Vahdetnâme / Tasavvufnâme*), İshak Hocası (*Vahdetnâme-i Âlem-engiz*) ve Mustafa Aşıkî'nin vahdetnâmeleridir. Eser üzerine Saim Kistrak yüksek lisans (*Abdürrahim Karahisârî'nin Vahdetnâmesi [Tenkitli Metin-Sözlük]*, 1999, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Hacı Ömer Karpuz ve Ayşe Gülay Keskin doktora çalışması yapmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Lâmîî, *Nefehât Tercümesi*, s. 686; Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, s. 232; Meccî, *Şekâik Tercümesi*, s. 246-247; *Keşfü'z-zunûn*, II, 2005; Mehmed Şâkir, *Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhîr-i İslâmiyye*, İÜ Ktp., TY, nr. 5040, vr. 199^a; Osmanlı Müellifleri, I, 114; M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (İstanbul 1919) (haz. Orhan F. Köprülü), Ankara 1984, s. 340; Edip Ali Bakı, *Mısırlıoğlu Abdurrahim Karahisârî*, Afyon 1953; Vâfi Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1970, s. 289; İrfan Ünver Nasrattinoğlu, *Afyonkarahisarlı Şairler Yazarlar Hattatlar*, Ankara 1971, s. 10-13; Hacı Ömer Karpuz, *Abdurrahim Karahisârî'nin Vahdetnâmesi (Gramer İncelemesi-Metin-İndeks)* (doktora tezi, 1991), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Akşemseddin: *Hayatı ve Eserleri* (haz. Ali İhsan Yurd – Mustafa S. Kaçalın), İstanbul 1994, s. 33-35; Ayşe Gülay Keskin, *Abdurrahim Karahisârî'nin Hayatı, Eserleri ve Vahdetnâme Mesnevisinin Tenkitli Metni* (doktora tezi, 2001), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; İsmail E. Erünsal, "Tasavvuf Edebiyatımızdan Örnekler: Abdurrahim Karahisârî'nin Vahdetnâmesi", *Diyanet Dergisi*, sy. 114-115, Ankara 1971, s. 435-439.



A. AZMİ BİLGİN

VÂHİD

(bk. AHAD).

VAHÎD-i DESTGİRDÎ

(bk. DESTGİRDÎ, Vahîd).

VAHÎD-i MAHTÛMÎ

(وحید مختومی)

(ö. 1145/1732-33)

Divan şairi.

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mehmed'dir. *Mecelletü'n-nişâb*'daki künyesinden babasının adının Mustafa olduğu anlaşılmaktadır. Öğrenimini Enderun'da tamamladıktan sonra sarayda çeşitli görevlerde bulundu. Hırka-i Saâdet Dairesi'nde on yıl kadar hizmet gördü. Kendisine çavuşluk verildi, gedikliler arasına katıldı, hazine ağalığı yaptı. Şairliği yanında hoşsohbet bir kişiydi. Biniciliği, kılıç kullanma, cirit atma, saz çalıp türkü ve tekerleme söylemedeki maharetiyle III. Ahmed'in dikkatini çekti. Padişahın silâhdarı olarak Mora seferinde onun yanında yer aldı. Fakat 1129'da (1717) azledilerek Rakka'ya sürüldü. *Sicill-i Osmânî*'de Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa ile anlaşmaması, *Âdâb-ı Zurefâ*'da ise Mora seferinde hakkında çıkan ihanet dedikoduları yüzünden İstanbul'dan uzaklaştırıldığı kayıtlıdır. Üç yıl kaldığı Rakka'da iken izin alıp hacca gitti. İstanbul'a dönmek için türlü yollara başvurduysa da bir sonuç alamadı. Rumeli'ye geçerek Yenişehir-i Fenâr'daki (Larissa) ti-

Vahid-i Mahtûmî Tarihî'nin (Mora Seferi) ilk sayfası (İÜ Ktp., TY, nr. 340)

